

Het plantensortiment van Mien Ruys in Weder-opbouwwijken

Leo den Dulk

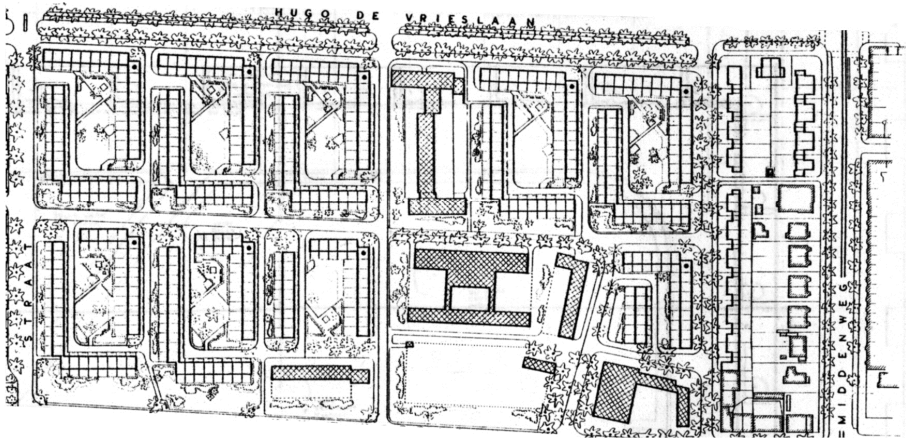
De opgaven voor tuin- en landschapsarchitecten lagen voortaan in de stedelijke groenvoorziening en de landschapsverzorging, zo stelde J.T.P. Bijhouwer (1898-1974) bij zijn aantreden als hoogleraar in Wageningen (1947).¹ De wijkgedachte stond daarbij voor hem centraal, en ook de groenvoorzieningen hadden daarin vooral een sociale rol. Stedenbouwkundigen van diverse richtingen kwamen in de Wederopbouwperiode met concepten om de ruimte in de nieuwe stadsuitbreidingen te ordenen. De regie over vormgeving en uitvoering van de groenvoorzieningen was stevig in handen van de gemeentelijke diensten.

Een deel van het groen, namelijk dat wat direct rond de bouwblokken lag, werd in de wijken van de grote steden vormgegeven door de woningbouwcorporaties, die daarvoor konden kiezen uit een lijst van goedgekeurde tuin- en landschapsarchitecten. Hun plannen werden beoordeeld door een groensupervisor in dienst van de gemeente. Jan Bijhouwer vervulde deze rol zowel in Amsterdam als in Rotterdam, waar wederopbouwwijken naar de inzichten van de stedenbouwers van 'de 8 en Opbouw' en het Congrès International d'Architecture Moderne (CIAM) werden ontworpen. Catharina Polak Daniëls (1904-1989), Wim Boer (1922-2000) en Mien Ruys (1904-1999) waren groensupervisoren in delen van Amsterdam, maar niet in die delen waarbij zij zelf als ontwerper waren betrokken.

Net als voor de woningen zelf gold dat er heel veel materiaal nodig was en dat de aanleg niet teveel mocht kosten. Over het gebruikte plantensortiment is nog niet zoveel bekend, maar het sortiment dat door Mien Ruys in haar ontwerpen werd toegepast is inmiddels goed gedocumenteerd.

Frankendaal

Het eerste groenplan voor een nieuwe Amsterdamse tuinwijk was dat voor Frankendaal, waar de verkaveling voor een belangrijk deel uit binnenhoven ingesloten door L-vormige laagbouwblokken bestond.

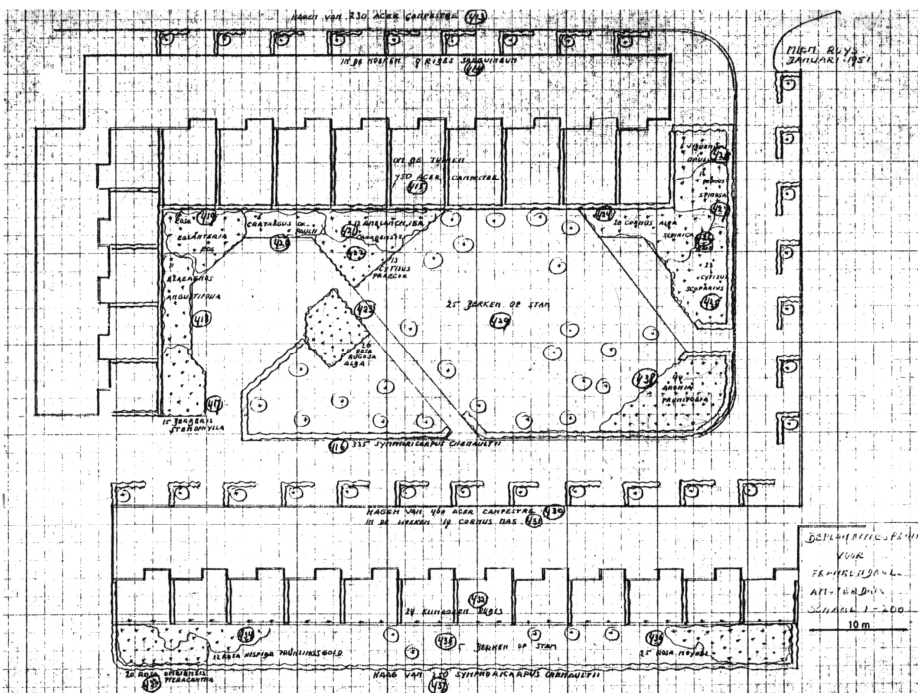
Afb. 1. De gemeenschappelijke tuinen in de binnenhoven van Frankendaal.

Hans Warnau (1922-1995) ontwierp er de openbare groenvoorzieningen op wijkniveau, het Darwinplantsoen en het Robert Kochplantsoen. Het eerste was verdeeld in vier delen: een besloten rozentuin, een ruime speelweide, een vaste plantentuin met een ruimteverdeling door middel van taxushagen, en een bomenplein met verharding, zandbak en plasvijver. Afgezien van de vaste plantentuin was het plantensortiment dat hij toepaste heel terughoudend.

Atb. 2. Frankendaal, een moderne woonwijk met huizen van Merkelbach, Karsten en Elling, speelplaatsen van Aldo van Eyck en tuinen van Mien Ruys.

De directeur van Stadsontwikkeling Cornelis van Eesteren (1897-1988), geestelijk vader van het Algemeen Uitbreidings Plan, was weliswaar de man van het grote overzicht, maar hij toonde eveneens belangstelling voor het detail en verkondigde: *Bij een verkaveling als hier beschreven is de beplanting belangrijk. Zij bepaalt met de woningen en de verkaveling de sfeer van de gehele buurt en van de verschillende buitenruimten afzonderlijk.*² Hij was van mening dat alle gemeenschappelijke tuinen binnen de hoven wel identiek, als stempels konden worden uitgevoerd, maar Mien Ruys, die in een vroeg stadium bij de plannen betrokken werd, had een andere opvatting. Zij ontwierp de gemeenschappelijke binnentuinen van de haakvormige hoven, waarin de speelplaatsen van Aldo van Eyck (1918-1999) waren opgenomen. Iedere afzonderlijke binnentuin was herkenbaar aan zijn beplanting. Zelf zei zij erover: *Het is hier vooral de beplanting, die ieder blok een eigen karakter kan geven. In de ene tuin komen meer bomen in groepen bijeen, in de andere zetten we een enkele alleenstaande boom. Het ene blok bloeit in geel, oranje en blauw, het andere in roze, karmijn en paars.*³

Afb. 3. Frankendaal, beplantingsplan van Mien Ruys.

Ze paste in het ontwerp van het grondpatroon voor het eerst de diagonaal toe. De centrale ruimte van de gemeenschappelijke tuin wordt zo min mogelijk versnipperd. De speelplaatsen, met zandbak en toestellen, liggen in de meest beschutte hoek (op één na alle in de noordhoek). Helemaal aan de andere kant is een zithoek met een bank, zonder verbinding met de speelhoek, waar ouderen rustig kunnen zitten. De tuin wordt naar de straat toe begrensd door lage brede hagen van *Symphoricarpos x chenaultii* (sneeuwbes), die de naar binnen lopende lijnen van paden en heesterblokken vaak nog een stuk volgen en daarmee accentueren.

Hoe opvallend de beplantingen waarmee ze de herkenbaarheid van iedere hof wilde vastleggen van karakter verschilt blijkt uit een vergelijking tussen de plattegronden en beplantingsplannen van twee van die hoven.

In de De Sitterstraat volgt Ruys het eerder genoemde roze-karmijn-paarse kleurenschema: 3 *Salix alba* (schietwilg); 2 *Prunus cerasifera* 'Feketiana' en 1 *Prunus yedoensis* (Yoshino-kers) als beeldbepalende bomen op gazon; een brede,

gevarieerde border met daarin als bomen *Prunus cerasifera* 'Nigra' (roodbruinbladige sierkers); *Sorbus commixta* (Japanse lijsterbes) en *Crataegus oxyacantha* (= *laevigata*, tweestijlige meidoorn). De op het zuiden georiënteerde border is verdeeld in heester- en vaste plantenvakken. De heesterbeplanting bestaat vrijwel uitsluitend uit bloemheesters – *Weigela*, *Philadelphus* (boerenjasmijn); *Amelanchier* (krentenboompje); *Chaenomeles* (Japanse kwee); *Tamarix* (tamarisk) en rozensoorten.

Hier zijn vrij grote vaste plantenvakken ontworpen, beplant met sterke soorten als *Geranium endressii*; *Iris germanica* 'Joanna'; *Gypsophila* 'Rosenschleier' (gipskruid); *Delphinium* (ridderspoor) 'Gletscherwasser' en 'Kirchenfenster'; *Lythrum* 'Morden's Pink' (kattestaart); *Phlox paniculata* 'Border Gem'⁴ en 'Mies Copijn', *Eupatorium purpureum* (leverkruid) en *Monarda* 'Croftway Pink'. De heesterblokken die de hoeken markeren bestaan uit een soort: *Rosa nitida* of 'Betty Prior'; *Cotoneaster dielsiana* 'Elegans'; *Spiraea bumalda* 'Anthony Waterer'.

In de Bakhuis Roozeboomstraat staan verspreid in groepjes op het gazon 25 berken op stam. De twee vrijstaande heesterblokken zijn beplant met telkens een soort: *Aronia prunifolia* (appelbes) en *Rosa rugosa* 'Alba'. De heesterborder rond de speelplaats bestaat uit grotere groepen van een soort: 15 *Berberis stenophylla* (zuurbes); 11 *Elaeagnus angustifolia* (smalle olijfwilg); 16 *Rosa eglanteria* (egellantier); 6 *Crataegus oxyacantha* 'Paulii' (tweestijlige meidoorn); 12 *Amelanchier canadensis* (krentenboompje) en 13 *Cytisus praecox* (brem). Bij het terras aan de andere kant staan 20 *Cornus alba* 'Sibirica' (witte kornoelje), 23 *Cytisus scoparius* (brem), 12 *Prunus spinosa* (sleedoorn) en 6 *Viburnum opulus* (Gelderse roos). Hier zijn in het geheel geen vaste planten toegepast.

Ook de eenvoudige beplanting van de voortuintjes die aan de straatkant liggen – een L-vormige, smalle en hoge haag met in de hoek een heester – wordt voor iedere straat in een andere combinatie van de volgende soorten uitgevoerd: De hagen bestaan uit *Acer campestre* (spaanse aak of veldesdoorn) of *Carpinus betulus* (haagbeuk). Als heesters zijn onder meer *Cornus mas* (gele kornoelje), *Ribes sanguineum* (rode ribes), *Philadelphus* 'Virginal' (boerenjasmijn) en *Colutea orientalis* (oosterse blazenstruik) gebruikt.

Bakemawijk

Heel anders in elkaar zat Mien Ruys' ontwerp voor Patrimonium IV, beter bekend als de Bakemawijk (een deel van Amsterdam-Geuzenveld), die in 1956 door bureau Van den Broek & Bakema werd ontworpen. Toenmalig Patrimoniumdirecteur In 't Veld, verklaard voorstander van rijke, kleurige beplantingen, had Ruys in 1954 als ontwerper aangetrokken. Met wisselend succes had Mien Ruys in samenwerking met de architecten Dunnebier en Kloos in drie andere projecten het buurtgroen vormgegeven. Dit betrof voornamelijk laagbouw, terwijl de Bakemawijk voor het grootste deel uit hoogbouw bestond.

Het groenontwerp valt uiteen in openbare delen aan de straatzijde en besloten delen die door Ruys werden vormgegeven als gemeenschappelijk tuinen. In een verkaveling die ook in dit project niet al te ruim is worden korte blokken portiekwoningen afgewisseld met lange blokken galerijwoningen, de laatste voorzien van kenmerkende trapportalen. Dit ontwerp is het meest expliciete voorbeeld in Ruys' oeuvre van groenaanleg bij strokenbouw die volgens de wijkgedachte is opgezet.

Na een bezoek aan het terrein maakte Mien Ruys een serie schetsontwerpen voor het noordelijke deel. De indeling van het plan wordt vanzelfsprekend gedomineerd door de parallelle rangschikking van de flatgebouwen. De dwars erop staande lagere bebouwing verdeelt het plan in veelal rechthoekige ruimten. Gedeelten daarvan zijn in het ontwerp afgesloten zodat ze als gemeenschappelijke tuinen kunnen fungeren; het centrum is telkens open, met enkele bomen om de ruimte te accentueren en heesterblokken om hoeken te markeren of langwerpige vaste plantenborders te onderbreken. Als heesters zijn gebruikt *Cotoneaster*, *Hippophae*, *Forsythia*, *Berberis*. In de vaste planten borders zijn vaak te vinden *Fuchsia*, *Phlox*, *Salvia*, *Hypericum*, *Monarda*, *Lysimachia*, *Nepeta* en *Geranium*.

De afscheiding naar de openbare ruimte gebeurt meestal met ondoordringbare rozenhagen ('rozenstandaards' genoemd). Er zijn gazons waarin zich rozenperken bevinden, met langs de randen de rozenstandaards en vaste plantenborders. Voor één plek van dit deel ontwierp Mien Ruys een repeteerborder.

Het centrale, zuidelijke deel van de Bakemawijk met zijn speelstraat is meer naar binnen gericht dan het noordelijk deel. Dwars op de flats staan een blok winkels met maisonnettes en werkplaatsen met bovenwoningen.

Afb. 4. Bakemawijk met bomenplein.

Langs de ontsluitingsstraten zette Mien Ruys carrés van 3x3 bomen op geheel betegelde pleinen. Alleen de hoeken worden gemarkeerd door eenvoudige, grote heesterblokken. Aan de andere kant van de flats liggen de tuintjes van de woningen

op de begane grond. Ze grenzen aan gemeenschappelijke tuinen, met grote gazons waarin verspreid enkele bomen staan, en als blikvangers repeteerborders, die op een uitzondering na onderbroken worden door een heesterblok.

Om te bezuinigen verdwenen in het zuidelijk deel de grote betegelde oppervlakten onder de strakke boomgroepen aan de voorzijde van de galerijflats. Mien Ruys betreurde dat; zij was ervan overtuigd dat betegeling de voorkeur verdiende. Daarmee werd immers de tegenstelling tussen voor- en achterzijde duidelijk, tussen tuin en openbaar groen. In de latere versie is die minder aanwezig. In plaats van de verharding komen verhoogde vakken van gras, die door de indeling en de verhoging wel een meer stedelijk karakter hebben. Een groot deel van de bomen werd gehandhaafd.

Repeteerborders

De repeteerborders in het zuidelijk deel bleven eveneens behouden, daar de kosten voor het aanleggen van een vaste plantenborder aanzienlijk lager waren dan die van verharding. Onderhoudskosten speelden nog geen rol, want die werden betaald uit bijdragen van bewoners. In zijn geheel werd dit deel daardoor minder stedelijk en meer 'tuinig'.

De gemeenschappelijke tuinen van het zuidelijke deel bestonden uit ruime gazons met enkele verspreid staande bomen. De markering van paden, doorgangen en de afsluiting naar buiten bestonden uit heesterblokken. Tegen de rijen achtertuintjes van de bewoners van de beganegrond-woningen legde Ruys lange, brede borders aan in zich herhalende patronen. Er werden voornamelijk vaste planten toegepast, soms aangevuld met rozen, fuchsia's en grassen. Vorm en samenstelling van iedere border waren uniek, ze werden niet als stempel gebruikt, maar het aantal patroonvarianten was beperkt. De basis van een patroon werd gevormd door een combinatie van plantvakken in geometrische vormen.

Driehoekige, vierkante of rechthoekige plantengroepen werden zo vaak herhaald als nodig was om de totale beplantingsoppervlakte te vullen. Het eenvoudigste patroon bestaat uit hele en halve ruiten met in totaal 5 plantensoorten, zoals bijgaand voorbeeld van de Balgzandstraat.

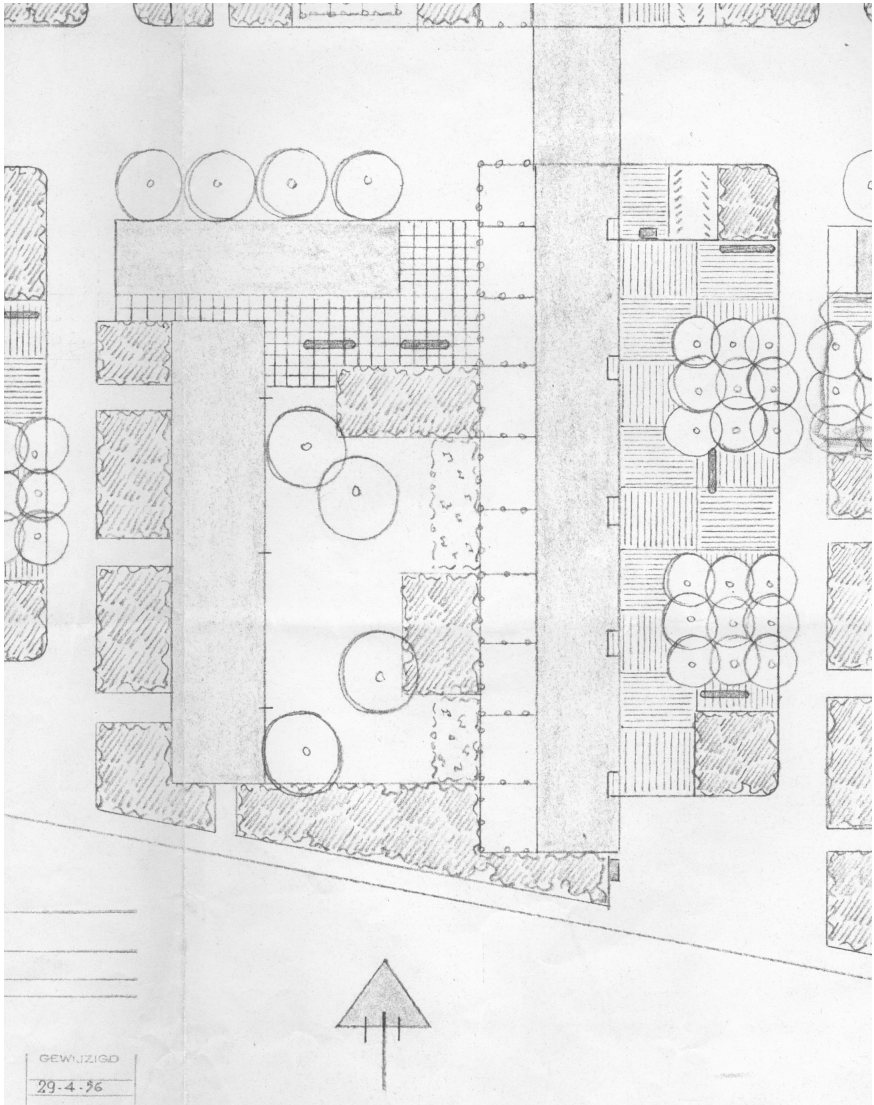

Afb. 6. Repeteerborder: herhaling van plantgroepen in eenvoudige patronen.

Er waren lange, smalle varianten, maar ook korte brede. Mien Ruys experimenteerde met afmetingen en vormen: de grootste mat 24x5 m (lange poot) en 13x7 m (korte poot). Vooral dat laatste, een diepte van 7 meter, zou voor een gangbare grote border zeer ongebruikelijk zijn geweest. Verdraaiingen en eindstukken van de beplantingsstrook werden met een van de in het patroon gebruikte soorten of een andere, goed combinerende soort ingevuld.

Vanzelfsprekend stelde de beplanting van repeteerborders hoge eisen aan de soortensamenstelling. Naast robuustheid en 'langlevendheid' dienden bloemkleur, bloeitijd, structuur, hoogte en bladvorm op elkaar te zijn afgesteld. In de repeteerborders liet Mien Ruys zien dat ze waar het plantenkennis en de kunst van het combineren betrof nauwelijks te overtreffen was. Om ieder van de blokken afzonderlijk een eigen karakter te geven werden niet alleen variatie in boom- en heestersoorten toegepast, maar kregen de verschillende tuinen ook borders met verschillende kleurstellingen. Op een overzichtstekening van de beplantingen van de Bakemawijk geeft Mien Ruys vier kleurvarianten aan: rood, roze, oranje en geel. Als

hoofdkleur voor blok 5 geeft zij 'rood' aan. De tien soorten die ze hier gebruikt zijn *Aster novi-belgii* 'Red Sunset', *Aster n.-b.* 'White Ladies', *Ligularia przewalskii*, *Monarda* 'Mahogany', *Phlox paniculata* 'Spittfire', *Salvia lubeca*, *Fuchsia riccartonii*, *Geranium platypetalum*, *Sedum spectabile* 'Brilliant' en *Gypsophila* 'Rosenschleier'.

Atb. 7. Beplantingsplan deel Bakemawijk; rechts bomenplein, oorspronkelijk carré's boven tegels; links gemeenschappelijke tuin grenzend aan privétuintjes.

Buikslotermeer

Later paste Ruys in de beplantingsplannen voor Patrimonium XIII en XIV in de Buikslotermeer nogmaals repeteerborders toe, ditmaal in eenvoudiger patronen.

Wieringerwaardstraat, Amsterdam-Noord:

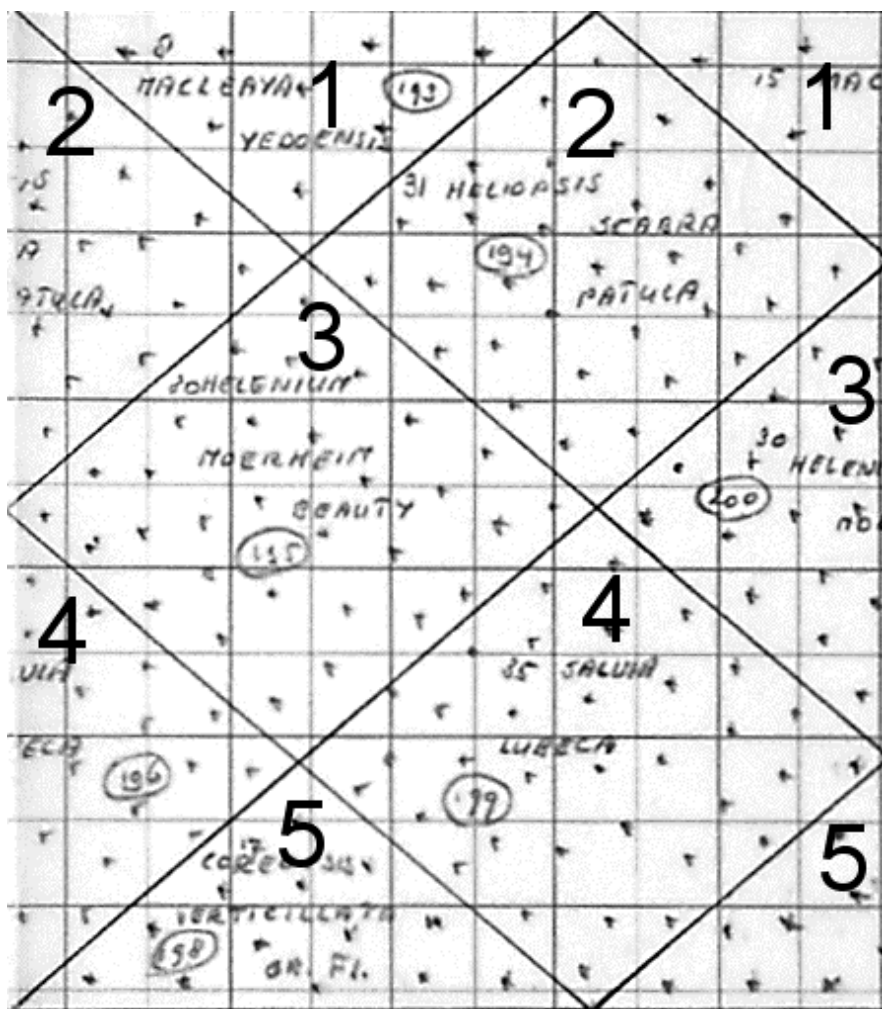
1. *Lythrum* 'Dropmore Purple'
2. *Heliopsis helianthoides* 'Patula'
3. *Helenium* 'Moerheim Beauty'
4. *Salvia lubeca*
5. *Coreopsis verticillata* 'Grandiflora'

Balgzandstraat, Amsterdam-Noord:

1. *Macleaya yedoensis*
2. *Heliopsis helianthoides* 'Patula'
3. *Helenium* 'Moerheim Beauty'
4. *Salvia lubeca*
5. *Coreopsis verticillata* 'Grandiflora'

Repeteerborders hebben twee effecten. Een ervan is het kleureffect dat een zich herhalend patroon van kleurvlakken in de verschillende bloeifasen heeft. Daarnaast levert een repeteerborder ook een aantrekkelijk beeld op wanneer hij van een zekere hoogte en afstand wordt bekeken, bijvoorbeeld van de hogere verdiepingen van een flatgebouw. In vereenvoudigde vorm werd de repeteerborder onder de naam 'ritmische border' gepresenteerd als een mogelijkheid voor tuinliefhebbers met tijdgebrek om met weinig onderhoud een langdurig bloeiende border te maken.⁵

Voor de opgave om ondanks de naoorlogse schaarste aan materialen en middelen verantwoorde groenvoorzieningen te maken vond Mien Ruys door haar grondige kennis van het plantensortiment originele ontwerp oplossingen, die in esthetisch opzicht geslaagd te noemen zijn. Dat de functionele aspecten als door de verkeers- en bevolkingsdruk – met als gevolg een groeiende vraag om parkeerruimte en toenemend vandalisme – al snel minder effectief bleken kon zij niet voorzien.

Afb. 8. Balgzandstraat, Amsterdam-Noord. Repeteerborder met eenvoudig patroon van vijf plantensoorten.

Afb. 9. Een greep uit het plantensortiment van Moerheim (I).

Forsythia 'Lynwood Gold' ▲
 Monarda didyma Adam ▼

Philadelphus Belle Etoile

▲ Syringa vulgaris Souvenir de
 Louis Späth

▲ Chaenomeles lagenaria Crimson & Gold

Potentilla fruticosa ▲

Doronicum orientale
 Mad. Mason ▼

Geranium
 'Johnson's Var.' ▼

Kolkwitzia
 amabilis

Afb. 10. Een greep uit het plantensortiment van Moerheim (II).

Noten

¹ J.T.P. Bijhouwer, *De wijkgedachte: rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar aan de Landbouwhoogeschool te Wageningen*, op 18 Maart 1947.

² C. van Eesteren, Frankendaal: een woonbuurt in de Watergraafsmeer te Amsterdam, *Forum*, 6/7 (1952), p. 187.

³ Mien Ruys, *Groenvoorziening in de woonwijk*, lezing voor Volkshuisvesting en stedenbouw, Den Bosch 1952; in R.Geertsema, p. 244-253.

⁴ Mien Ruys vermeldt in *Het Vaste Plantenboek*, 1950, p. 209: *mooi met Lythrum Morden's Pink en Buddleja Royal Red*.

⁵ Mien Ruys, Een nieuwe creatie van Mien Ruys. Prachtige kleuren, een lange bloeitijd en weinig onderhoud, *Onze Eigen Tuin* (3), p. 1-7.